

BİRİNCİ VE İKİNCİ CİHAN HARPLERİNDE MİLLETLERARASI BORÇLAR MESELESİ

I.

GİRİŞ

İki cihan harbi arasındaki senelerde dünyanın iktisadi ve siyasi durumu üzerinde müessir olan âmillerden biri de birinci cihan harbinden doğan milletlerarası borçlar olmuştur. Her biri ayrı bir iktisadi bünye arz eden muhtelif memleketler arasında ödenmesi bahis mevzuu olan ve normal ticari ve malî muameleler haricinde bulunan milyarların bu memleketlerin iktisadi durumlarında, milletlerarası tediye muvazenelerinde ve paraları üzerinde hâsıl edeceği menfi tesirleri tahmin etmek kolaydır. Buna rağmen bir taraftan Almanya'ya tahmil olunan tamirat borçlarının ve diğer taraftan müttefik devletlerin kendi aralarındaki borçların ödenmesi meselesi ciddi surette ele alınmış ve bunlar milletlerarası muahedelere mevzu teşkil etmiştir.

Büyük bir harbin sonu ile daha şiddetlisinin başlangıcı olan 1918—39 seneleri arasında bu milletlerarası borçlar yalnız iktisadi muvazene üzerinde müessir olmakla kalmamış, belki ilgili memleketler arasında bir emniyetsizlik, ve itimat-sızlık havası yaratmak suretiyle de yeni bir silâhlı mücadelenin tohumlarını atmıştır.

1914—18 harbinde Almanya ve müttefiklerine karşı harb eden Amerika, İngiltere ve müttefikleri grubu harb finansmanının büyük bir kısmını bilhassa Amerika ve İngiltere'den gördükleri ehemmiyetli miktardaki malî yardımlarla temin etmişlerdi. Harb bittikten sonra ise, Versay muahedesiyile Almanya'ya, miktarı katî olarak tesbit edilmemiş bulunan, tamirat borçları tahmil edilmiştir. Binaenaleyh, bir kısmı mağlûp bir memleketin galiplerine harb tazminatı ve tamirat karşılığı olarak ödeyeceği borçlardan, diğer kısmı da galiplerden malî ve iktisadi bakımdan kuvvetli olanlarının diğerlerine yaptıkları yardımlardan doğan borçlardan mürekkep olmak üzere büyük bir yekûn tutan milletlerarası borçlar hâsıl olmuştur.

Bir memleketin diğer bir memleketle olan ticari mübadelesi, esas itibariyle mal ve hizmet mukabilinde yine mal veya hizmet almasından ibarettir. Normal

zamanlarda alınan ve verilen bu mallar veya hizmetler nispeten kısa müddetler zarfında kıymet itibariyle birbirlerini karşılar. Fakat tamirat gibi mukabili hiçbir suretle alınmamış olan veya harb borçları gibi, esasen millî iktisadî bünyenin karşılama imkânlarından fazla miktarlarda alınan malların ve hizmetlerin harbde kullanılmış bulunması dolayısıyla, mukabilleri mevcut bulunmayan borçların ödenmesi için borçlu memleketlerden her birinde üç mühim iktisadî harekete lüzum görülür. Bunlardan biri ilgili memleketin, istihlâkinden fazla istihsalde bulunması, yani millî gelirini cari ihtiyaçların üstüne çıkarmasıdır. Fakat artan millî gelir fertlerin elinde kaldığı müddetçe milletlerarası borçların ödenmesine imkân yoktur. Bu fazlanın devletin eline geçmesi icabeder. Devlet te bunu ancak vergi ile temin eder. Binaenaleyh milletlerarası borçlar dolayısıyla Avrupadaki borçlu memleketlerin vergilerini de artırmaları lâzım gelmiştir.

Devletin eline vergi veya istikraz yoluyla geçen istihsal fazlasıyla milletlerarası bir borcun ödenmesi için üçüncü bir harekete daha ihtiyaç vardır ki bu da «transfer» yani bir memlekette diğerine para naklidir.

Normal zamanlarda tediye muvazenesindeki küçük farklar bazan bir taraf ve bazan diğer taraf lehine tahakkuk eder ve ekseriya altın devriyle karşılanır. Fakat uzun seneler yalnız bir istikamette tediye fazlasını icabettiren milletlerarası borçların yalnız altınla tediyesine imkân görülemez ve «transfer» meselesi esaslı bir dâva olarak ortada kalır.

1914—18 harbinden sonra milletlerarası borçların ödenmesine teşebbüs edildiği zaman bu üç mesele de ayrı ayrı bahis mevzuu olmuş ve bu kadar büyük miktarların ödenmesindeki güçlükler her yerde kendini göstermiştir. Geçen harbden doğan bu muhtelif borçlar arasında yalnız alacaklı durumda olan tek bir memleket vardı ki bu da Amerika Birleşik Devletleri idi. Bu sebeptendir ki, harb borçları dolayısıyla sıkıntıya düşen her memlekette Amerika aleyhine haklı veya haksız bir cereyan uyanmış; buna mukabil de, borçların tediyesinde gecikmeler görüldükçe Amerika'da, Avrupa memleketlerinin sözlerine itimat caiz olmadığına dair umumi bir kanaat hâsıl olmuştur. Bu müteakib emniyetsizliğin siyasi ve iktisadî tesirlerini her sahada görmek mümkündür. Fakat, harb borçlarını ödemiş bulunan Avrupa devletlerine Amerika malî piyasasının kapatılması açık bir misal teşkil eder.

1939 harbi başladığı zaman milletlerarası borçlar bakımından umumi durum böyle idi. Fakat harb ilerleyip de Amerika Birleşik Devletlerinin de emniyeti bahis mevzuu olduğu zaman yine Amerika'dan Avrupa'ya bir malî yardım lüzumu duyulmuş, fakat bu malî yardımın geçen harbdeki şekilde yapılmasının doğuracağı siyasi ve iktisadî mahzurlar göz önünde bulundurularak İare ve İcar Kanunu ile bu yardıma tamamiyle yeni bir mahiyet ve şekil verilmiştir.

Tesirleri devam eden ve tasfiyeleri henüz bitmemiş olan geçen harbin müteakibler arası borçlarıyla yeni harb için kabul edilen yardım sisteminin karşılaştı-

rılması ve eski borçların doğurduğu siyasi ve iktisadi inikâsların ve bu münasebetle ortaya atılan mütalâaların gözden geçirilmesi ile yeni yardım sisteminin ve bunun dünya iktisadiyatı üzerindeki muhtemel tesirlerinin daha iyi belireceği şüphesizdir. Bu sebeptendir ki, tamamiyle ayrı bir mahiyet arz eden tamirat borçları başka bir tetkika bırakılarak aşağıdaki satırlarda evvelâ 1914—18 harbinden doğan müttefikler arası borçların tarihçesi, mahiyeti, iktisadi tesirleri, ve bunlara mütedair yapılan anlaşmalar ve borçlar hakkında iki tarafça ortaya atılan mütalâalar bahis mevzuu edilecek, bundan sonra da İare ve İcar sistemi ve istinadettiği düşünceler tetkik olunarak, dünya tarihindeki bu iki büyük malî hareket iktisadi bakımdan karşılaştırılacaktır.

II.

MÜTTEFİKLER ARASI BORÇLARIN TARİHÇESİ

1914—18 harbinde müttefiklerin, harb masraflarını normal gelirleriyle karşılamalarına imkân yoktu. Bu sebeptendir ki daha harbin ilk senesinden itibaren iktisadi bünyeleri zayıf olan müttefikler daha kuvvetlilerinden şu veya bu şekilde yardıma ihtiyaç duymuşlardır. Bu yardımlar da umumiyetle, mamûl veya ham maddeler ve bilhassa harb malzemesi devri veya muayyen hizmetler ifası suretiyle yapılmakta ve teslim edilen malların veya ifa edilen hizmetlerin bedelleri bunları alan hükümet hesabına borç kaydolunmakta idi. Harbe giren devletler, harb masraflarını karşılama hususunda müttefiklerine müracaattan evvel vergileri artırmak, dahilî veya, imkân nispetinde, haricî istikrazlar akdetmek gibi tedbirlere de müracaat etmişlerdi. Fakat harb ilerledikçe bir taraftan bunun icabettirdiği masraflar artıyor, diğer taraftan da her gün biraz daha müstahsil insan, istihsal sahasından harb sahasına geçiyor ve istihsali artırmak ve harb masraflarını karşılamak imkânları da o nispette azalıyordu. Binaenaleyh harbe devam edebilmek için hükümetler arasında yardıma ihtiyaç çoğalıyordu.

1914 harbinde çarpışan müttefiklerin hepsi birden hesaba alındığı takdirde, harb masraflarının - yani harbden evvelki normal devlet masraflarıyla 1914—19 senelerindeki fiili sarfiyatın arasındaki farkın - ne suretle karşılandığı hakkında şöyle bir tahmin yapılmaktadır: Bu masrafların % 6 sı vergi ile % 77.2 si dahilî istikrazlarla % 14.5 u müttefikler arası borçlarla ve % 2.3 ü de diğer ecnebi memleketlerden yapılan istikrazlarla karşılanmıştır. [1] Fakat bu nispetler yekûn üzerinden olup her memleket için aynı değildir ve memlekette memlekete büyük farklar göstermektedir.

Tetkiki kolaylaştırmak için müttefikler arası harb borçları tarihçesini üç devreye ayırmak mümkündür: (1) Harbin başından Amerika Birleşik Devletlerinin

[1] The Encyclopaedia Britannica (14 üncü tabı) Cilt 12, s. 462.

harbe girdiği tarihe yani 1917 nisanına kadar; (2) Amerika'nın harbe girişinden mütarekeye kadar; (3) Mütarekeden eylül 1920 ye kadar [1].

Harbin başından 1914 sonuna kadar müttefiklerden her biri umumiyetle kendi harb masraflarını karşılamak ve mübayaatını finanse etmek imkânlarını bulmuştu. Yalnız Rusya hepsinden evvel bu hususta zorluk çekmeye başladı. Çünkü Fransa'nın ve bilhassa İngiltere'nin hariçte kullanabilecekleri paraları vardı; halbuki Rusyanın elinde böyle finansman kaynakları bulunmadığı gibi, o zamanlar harb sanayii de fazla ilerlememiş olduğundan, harb malzemesinin mühim bir kısmını müttefiklerinden satın almak zorunda kalıyordu. Bundan başka Rusyanın mevcut haricî borçlarının taksitleri için de ecnebi dövizine ihtiyacı vardı. Bu sebeptendir ki Rusya hükümeti daha 1914 ilkteşrinde yardım için İngiltere'ye müracaatta bulunmak zorunu duydu. Rusya'nın talebi İngiltere'ce alelâde bir malî muamele gibi karşılandı ve gönderdiği £ 8,000,000 lık altın mukabilinde kendisine İngiltere Bankasında £ 11,500,000 lik bir kredi açıldı. Sene sonunda Rusyaya yeniden bir kredi temin olundu ve 1915 şubatında İngiltere, Fransa ve Rusyanın maliye nazırları Paris'te toplanarak memleketlerinin malî kaynaklarını birleştirmeyi, diğer müttefik devletlere verilen avanslara muayyen nispetler dâhilinde iştirak eylemeyi, müşterek bir haricî istikraz akdeylemeyi ve hariçten malzeme mübayaası hususunda iş birliği yapmayı kararlaştırdılar. Müşterek haricî istikraz fikri tatbika konulamadı. Fakat gerek bu ve gerek bunu takibeden toplantılar neticesinde İngiltere ve Fransa'dan Rusya'ya oldukça mühim miktarlarda para temin olundu. Bu paralar kısmen Rus hazine bonolarının açık piyasada satılmasıyla kısmen de, küçük bir nispette altın teslimi mukabilinde hükümet kredisi açmak suretiyle temin ediliyordu. Bu devre zarfında Rusyanın İngiltere'den £ 60,000,000 lik altın mukabilinde £ 483,000,000 ve Fransa'dan da £ 6,000,000,000 frank istikraz eylediği tahmin olunmaktadır. Amerika harbe girdikten sonra Rusya bu devletten de avans almış ve bütün bunlara ilâveten İngiltere hükümeti Amerika'da ve Japonya'da Rus'ya emrine mühim miktarlar tahsis etmiştir. Fakat Rus'ya memleketin iktisadi kabiliyetinin çok üstünde bir harb gayreti yapmak zorunda kaldığı içindir ki müttefiklerinin oldukça geniş olan yardımlarına rağmen bütün harb boyunca malî sıkıntılardan kurtulamamıştır.

1914 harbinde Fransa dahilî masraflarını karşılamak imkânını bulmakla beraber dışardan yaptığı malzeme mübayaaları için para temini hususunda zorluk duymuş ve daha 1914 ilkteşrinde Londra piyasasında hazine tahvilleri satmaya lüzum görmüştür. Bu tahvillerden 1917 senesine kadar £ 80,000,000 satılmıştır. Fakat Fransa'nın harb ihtiyaçlarını normal malî muamelelerle karşılamaya imkân bulunamıyordu. Bu sebeple Fransa bir taraftan açık piyasadaki hazine tahvilleriyle para teminine çalışırken diğer taraftan da İngiltere hükümetine kredi için müracaatta bulundu. Bu teşebbüs neticesinde 1915 mayısında İngiltere hükümeti Fran-

[1] The Encyclopaedia Britannica (14 üncü tabır) cilt 12. s. 464.

sa'ya mühim miktarlarda kredi açmayı kabul etti. Bu krediler üçe bir nispetinde İngiltere'ye gönderilecek altın mukabilinde açılacaktı. Bu anlaşma 1916 sonuna kadar devam etti. Bu tarihte Fransa'dan İngiltere'ye altın sevkiyatı durdu. Fransa bir taraftan İngiltere'den şu veya bu şekilde para temin ediyor diğer taraftan da Amerikan piyasasından istikrazlar yapıyordu. Bunların en mühimmi İngiltere ile müştereken Amerika piyasasından 1915 ilkteşrininde yaptığı \$ 500,000,000 lık istikrazdır ki 1920 de ödenmiştir.

Bu birinci devrede yani Amerika Birleşik Devletlerinin harbe girmesine kadar Fransa, İngiltere hükümetinden £ 200,000,000 e yakın para almış buna mukabil de Londra'ya £ 53,500,000 lik altın göndermiştir. Aynı müddet zarfında Fransa hükümeti diğer müttefiklere takriben 6,500,000,000 Frank ikraz etmiştir.

İngiltere'ye gelince, bu memleketin malî durumu bütün müttefiklerinden kuvvetli idi ve birinci devre zarfında bunlara £ 900,000,000 den fazla ikrazatta bulundu. İngiltere'den istikrazda bulunan memleketler Fransa ve Rusya'dan başka Belçika, Romanya, Sırbistan, Yunanistan ve Portekizdi. Fakat Amerika'dan yapılan mübayaat arttıkça İngiltere'de kambiyouyu tutmak hususunda zorluklar görmeye başladı. Yukarda bahis mevzuu olan 1915 İngiliz - Fransız müşterek istikrazı bu zorlukları karşılamak maksadiyle yapılmıştır. Bu istikraz için iki hükümetin imzasından başka teminat verilmemişti; fakat bundan sonra yine bu devre zarfında Amerika'dan yapılan istikrazlar için teminat verilmiştir. Bu teminat bilhassa Amerikan esham ve tahvilâtından tereküp ediyor ve İngiltere ve Fransa hükümetleri bunları tebaalarından ya satın alıyor veya Amerika'da teminat olarak kullanılmak üzere istiare ediyordu. Bazan da memleket dâhilinden tedarik olunan Amerikan kıymetleri Amerika'da satılıp dolara tahvil olunmak suretiyle para temin olunuyordu.

İtalya harbe 1915 mayısında girdi. O tarihten Amerika'nın harbe girişine kadar, Kanada'dan temin ettiği küçük bir miktar haricinde, yalnız İngiltere'den istikrazda bulundu. Londra'da tevdi olunan £ 22,000,000 altın teminat mukabilinde İngiltere İtalya'ya £ 153,000,000 lik bir kredi açtı. Diğer taraftan İtalya Rusya'ya 63,000,000 Liret ikrazda bulundu.

İkinci devre Amerika Birleşik Devletlerinin 1917 nisanında harbe girmesiyle başlar. Amerika daha harbe girmeden İngiltere ve müttefiklerinin malî kudretleri çok daralmış bulunuyordu. Çünkü harb malzemesi ihtiyaçları her gün biraz daha artıyor ve bunları satın almak için lâzım gelen dolarları temin etmek kolay olmuyordu. Bu sebepledir ki harbe girdikten sonra Amerikan hükümetinin ilk işlerinden biri müttefik hükümetlere \$ 3,000,000,000 a kadar kredi açmak için Kongre'den salâhiyet almak olmuştur. Bu salâhiyet «Liberty Loan Act» (Hürriyet İstikrazı Kanunu) ile verilmiş ve aynı kanun Amerikan hükümetine 5 milyar dolara kadar dahilî bir istikraz akdeylemek salâhiyetini de vermiştir.

Amerika'nın bu hareketi Avrupadaki müttefiklere geniş bir nefes almak imkânını vermişti. Fakat ilk tahsis olunan miktarı üç defa artırmak lâzım gelmiş ve 1918 senesi temmuzunda salâhiyet haddi \$ 10,000,000,000 a çıkarılmıştır. Bu kanun gereğince Amerika hükümeti Amerika'da tahvilât çıkarıyor ve bu tahvilâtlarla temin eylediği dolarları da, aynı şartlarla ve aynı faizle müttefiklerin emrine âmade bulunduruyor; bu paralar da Amerika'dan yapılan mübayaatın tediyesinde kullanılıyordu. Müttefiklere yapılan ikrazat için hiçbir teminat alınmıyordu.

Görülüyor ki Amerika harbe girer girmez müttefiklerin Amerika'dan yaptıkları mübayaaların finansmanını deruhte etmişti. Bundan sonra, piyasadan evvelce yapılmış olan bazı istikrazların tahvili için istikraz olunan küçük miktarlar haricinde, müttefikler Amerika piyasasından istikrazda bulunmamışlar ve hattâ bazı hallerde bu istikrazlar bile yeni kredilerden tediye olunmuştur.

Bu ikinci devre zarfında Amerika Birleşik Devletlerinin müttefiklerine yaptığı ikrazat yekûnu \$ 7,077,000,000 a varmıştı. Bu miktarın takriben \$ 3,696,000,000 ı İngiltere'ye, \$ 1,970,000,000 u Fransa'ya \$ 1,030,000,000 u İtalya'ya ve \$ 171,780,000 ı da Belçika'ya verilmiş. Çar hükümetinin yerine gelen muvakkat Rus hükümeti de 1917 senesi nisanından ikinciteşrinine kadar 188,000,000 dolar almış, mütebakisi de diğer küçük hükümetlere tahsis olunmuştur.

Aynı müddet zarfında İngiltere'de müttefiklerine üç suretle yardımda bulunuyordu. Ya doğrudan doğruya İngiltere'deki mübayaatı finanse ediyor veya Amerika Birleşik Devletlerinin kendisine tahsis ettiği krediden bir kısmını müttefiklerine devrediyor yahut da Amerika'daki kredilerle ham maddeler satın alarak bunlarla müttefikleri için İngiltere'de harb malzemesi imal ettiriyordu. Amerika'nın harb hazırlıkları ilerledikçe müttefiklerin bütün ihtiyaçlarını karşılama imkânları da azalıyor ve mamûl madde yerine müttefiklerine ham madde vermeyi tercih ediyordu. Umumiyetle İngiltere'de işlenen bu ham maddeler önceleri İngiltere'nin hissesine düşen krediden ödenmekte idi. Sonraları her müttefik için teslim olunan ham maddeler kendi hesabına geçirildi.

İkinci devre zarfında İngiltere'nin müttefiklerine yaptığı avansların yekûnu £ 550,000,000 dan fazladır. Bu miktardan 250,000,000 a yakın bir kısmı Fransa'ya, 220,000,000 İtalya'ya ve 50,000,000 da Belçika'ya verilmişti. Fransa ise İngiltere'den aldıklarına ilâveten Amerika'dan \$ 2,000,000,000 a yakın bir miktar istikraz etmiş, diğer müttefiklere de 7,000,000,000 Frank ikrazda bulunmuştu. İtalya, Rusya, Belçika, Sırbistan ve Romanya bu devrede yalnız müstakriz vaziyetinde kalmışlardır.

Harb, pek âni denebileceği bir suretle, 11 ikinciteşrin 1918 de imzalanan mütareke ile sona ermekle beraber üç mühim âmil mukriz hükümetleri iki sene daha ikrazata devam mecbur etmiştir. Bu âmillerin biri mühim miktarda malzemenin

müstakriz devletlere teslim edilmiş olması veya, teslim edilmemiş olsa bile, bu devletler hesabına ismarlanmış bulunması idi. Harb bitmiş olmasına rağmen bu gibi malzemenin bedellerini müstakriz devlet hesabına ödemek lâzım geliyordu. Bundan başka Avrupa'ya Amerika'dan ve İngiltere'den mühim miktarda harb malzemesi nakledilmiş bulunuyordu. Harbin bitmiş olması dolayısıyla artık lüzumlu olmıyan bu malzeme, geriye nakledilmemiş, hangi memlekette bulunuyorsa o memleketin hükümetine satılmıştır. Fakat esasen malî durumu pek zayıf olan bu hükümetlere aynı zamanda bu malzemeyi mübayaaya edecek paranın da ikrazı lâzım gelmiştir.

Nihayet uzun bir harbin sefil ve fakir bıraktığı Avrupa memleketlerindeki halkın kurtarılması için de paraya ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple gıda maddeleri mübayaası ve diğer kalkınma faaliyetleri için yalnız müttefiklere ve yeniden kurulan devletlere değil bazı eski düşman devletlere de ikrazlar yapılmıştır.

Mütarekeden sonra yapılan ikrazlar Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti için mühim bir kanuni noktanın hallini icabettirmişti. Hürriyet İstikrazı Kanunları (Liberty Loan Acts) müttefiklere açılarak kredileri harbin devamıyla tahdidetmiş ve Kongre de bu salâhiyetin temdidi talebini reddetmişti. Fakat mütareke harbin sonu değildi. Amerika Reiscumhuru harbin sonunu ilân eden emirnamesini henüz neşretmemişti. Binaenaleyh Amerikan hükümeti mütarekeden sonra da, Reiscumhurun bu emirnameyi neşir tarihi olan 2 temmuz 1921 tarihine kadar müttefiklere avans vermeye devam etmiştir. Bu suretle hürriyet istikrazı kanunlarının verdiği salâhiyet haddinden geri kalan \$ 2,500,000,000 da müttefiklere ikraz olunmuş ve bunlar tarafından da kısmen Amerikadaki sipariş mukavelelerinin tasfiyesi ve kısmen de Avrupa'nın kalkınması işinde lüzumlu malzemenin mübayaası için kullanılmıştır. Bundan başka, kongrenin muvafakatiyle \$ 740,000,000 lik hususi krediler açılmış ve 600,000,000 u müttefiklere harb malzemesi satmak için ve 140,000,000 u da Avrupaya buğday tevzii için kullanılmıştır. Bu kredilere Amerikan yardım teşkilâtı için açılan \$ 100,000,000 lik mütedavil sermayeyi ilâve etmek lâzım gelir.

Bu devrede İngiltere, Fransa ve İtalya'da, müttefiklerine yardım ve kalkınma maksatlarıyla muhtelif miktarlar ikraz etmişlerdir.

Hulâsa edilen bu muhtelif muameleler neticesinde müttefiklerden başlıcalarının alacaklı ve borçlu durumları şu suretle hulâsa olunabilir:

Amerika Birleşik Devletleri müttefikler arasında yalnız alacaklı idi. Esasen bütün finansman kaynağını Amerikan hükümetinin yaptığı dahilî istikrazlar teşkil ediyordu. Amerika'nın harbe girdiği tarihten (6 nisan 1917), 30 ikinciteşrin 1920 ye kadar yani harb esnasında ve mütarekeden sonra 20 muhtelif memleket Amerika Birleşik Devletlerinden ceman 10,338,000,000 dolar istikraz eylemişti.

Amerikanın Birleşik Devletlerinin diğer devletlere yaptığı
ikrazat (000,000 ilâvesiyle)

Memleketler	Mütarekeden evvel	Mütarekeden sonra	Yekûn
Büyük Britanya	\$ 3,696	\$ 581	\$ 4,227
Fransa	1,970	1,435	3,405
İtalya	1,031	617	1,648
Belçika	172	207	379
Rusya	188	5	193
Lehistan	. . . . .	160	160
Çekoslovakya	. . . . .	92	92
Yugoslavya	10	42	52
Romanya	. . . . .	38	38
Avusturya	. . . . .	24	24
Diğer 10 devlet (a)	10	60	70
	\$ 7,077	\$ 3,261	\$ 10,338

(a) Bu on devlet ve istikraz ettikleri miktarlar dolar olarak şunlardır: Yunanistan 15,000,000; Estonya, 14,000,000; Ermenistan, 11,000,000; Küba, 10,000,000; Finlandiya, 8,000,000; Latviya, 5,000,000; Litvaniya, 5,000,000; Macaristan, 1,600,000; Nikaragua, 166,000; Liberya, 26,000.

Amerika'dan en çok para istikraz eden devlet İngiltere'dir. Yukardaki listede görüldüğü gibi mütarekeden evvel ve sonra Amerika'dan ceman 4,227,000,000 dolarlık yardım görmüştür. Fakat dominyonlara, müttefiklere ve, eski düşman devletler de dâhil olmak üzere, diğer devletlere yaptığı ikrazların yekûnu bu miktarın çok üstündedir. İngiltere, kendisi ve diğer bazı müttefikler için Amerika'dan yapılan mübayaat dolayısıyla Amerika'ya borçlanmış; fakat İngiltere'den sevk edilen malzeme ile nakden yapılan yardımlardan dolayı da diğer devletlerden alacaklı olmuştur. Neticede bakiye itibariyle alacaklıdır. İngiltere'den sonra Amerikan kredilerinden en çok istifade eden Fransa olmuştur. Fransa İngiltere'den £ 446,226,000 ve Amerika'dan da \$ 3,404,000,000 istikraz etmiş ve en fazlası Rusya'ya olmak üzere, muhtelif küçük müttefik ve gayri müttefik devletlere ikrazatta bulunmuştur. Fakat bazıları pek vuzuhsuz şartlar altında yapılan ikrazlardan bir kısmının miktarları ihtilâflı kalmıştır. Bakiye itibariyle Fransa'nın harb borçları alacaklarından fazladır.

İtalya esas itibariyle müstakrız kalmış yalnız bazı hükümetlere iki milyar lireden fazla ikrazlar yapmıştır. İtalya'nın İngiltere'den aldığı harb borçları £ 369,824,000 ve Amerika'dan aldığı da \$ 1,648,000,000 dir.

Rusya yalnız müstakrızdı. 1917 ihtilâline kadar Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya'dan yardım görmüştü. Belçika'da yalnız müstakrızdı ve Amerika, İngiltere ve Fransa'dan istikrazlarda bulunmuştu. Yalnız Versay muahedesiyle Almanya Belçika'nın müttefiklerinden aldığı paraları ödemeyi kabul etmiş ve Amerikan, İngiliz ve Fransız delegeleri de Belçika'nın mütarekeye kadar olan borçlarına mukabil Alman tahvillerini kabul eylemeyi kararlaştırmışlardı. İngiltere ve Fransa bu anlaşmayı tasdik ve tatbik etmekle beraber Amerika tasdik etmediği içindir ki Belçika'nın Amerika'ya olan borcu olduğu gibi kalmıştır.

Diğer müttefiklerden Romanya, Yugoslavya, Yunanistan, Portekiz, Ermenistan, Nikaragua ve Liberya muhtelif miktarlar istikraz etmişler, harbden sonra yeni kurulan devletlerden Lehistan, Çekoslovakia, Finlandiya, Litvaniya, Latviya ve Estonya'ya muhtelif maksatlar için avanslar verilmiş; ve hattâ eski düşman memleketleri olan Avusturya ile Macaristan'a da yardım ikrazları yapılmıştır.

Bu izahattan anlaşılıyor ki 1914—18 harbindeki ve bundan sonraki istikraz muameleleriyle ilgili bulunan devletler üç gruba ayrılabilir: Almanya ve müttefiklerine karşı harb eden zümreye dâhil müttefik devletler, harbden sonra kurulan yeni devletler ve eski düşman devletler.

Bu devletleri istikrazlardaki durumları bakımından da dört kategoriye ayırmak mümkündür: İkrazda bulunan ve fakat başka hiçbir devletten istikraz yapmayan yalnız bir devlet vardır ki o da Amerika'dır. Hem ikraz hem de istikraz yapan; fakat aldığından fazlasını ikraz eylemiş bulunan da yalnız İngiltere'dir. İstikraz ettikleri miktarlar ikraz ettiklerinden fazla olanlar Fransa ve İtalya'dır. Harb ve harb sonu borçlarıyla alâkalı diğer bütün devletler yalnız müstakrız vaziyetindedirler.

III.

HARB BORÇLARININ MAHİYETİ

Dünya tarihinde ilk defa olarak görülen bu kadar mühim miktarlarda borçların nasıl tasfiye edileceği meselesi daha harb devam ederken bahis mevzuu olmaya başlamıştı. Harb bittikten sonra ortaya bir de Almanya'nın ödeyeceği tamirat borçları meselesi çıktı ve binnetice umumi durum daha karışık bir şekil aldı. Çünkü gerek müttefikler arası borçlar gerek tamirat borçları iktisadi olmaktan ziyade siyasi ve hissî mahiyet arz ediyordu. Bu sebeptendir ki müttefikler arası harb borçlarının 1920 den sonra geçirdiği safhaların tetkikından evvel bunların mahiyetini ve hangi şartlar altında yapıldığını gözden geçirmek icabeder.

1914 harbinin başında Amerika hemen tamamıyla bitaraftı. Amerikan sanayi muharip zümrelerden her ikisi için de sipariş kabul edebiliyor, ve hattâ, bu harb, Amerika'da mühim bir ekseriyet bakımından, iyi bir para kazanma fırsatı telâkki olunuyordu. Fakat zamanla Almanya denizaltı harbinin şiddetini artırdıkça umumi efkâr İngiltere ve Fransa'ya temayül etmeye başladı ve nihayet 6 nisan 1917 de Amerika Birleşik Devletleri de Almanya aleyhine harbe girdi. Daha doğrusu, Almanya ile harb halinde bulunduğunu ilân etti. Çünkü bu tarihten evvel harbe girmek niyetiyle hazırlanmış değildi, ve bu sebeple de, derhal harbin cereyanı üzerinde askerî mahiyette bir tesir yapmasına imkân yoktu.

Amerika'nın harbe girmesine kadar Avurupa'daki müttefikler Amerika'dan alelâde bir alıcı sıfatiyle ve peşin para ile mübayaatta bulunuyor ve yukarda bahis mevzuu olduğu gibi bu paraları da ya ellerindeki Amerikan esham ve tahvilâtını satmakla veya Amerikan piyasasından istikrazlar yapmakla temin ediyorlardı. Malî bakımdan zayıf olanlara İngiltere para veriyordu. Fakat Amerika'nın harbe girdiği sıralarda Avrupadaki müttefiklerin malî kudretleri oldukça azalmış bulunuyordu. Bu sebeple Amerika'nın harbe ilk iştiraki de malî sahada olmuştur. Bu noktayı gerek müttefiklere ikraz salâhiyeti veren Hürriyet İstikrazı Kanunlarının (Liberty Loan Acts) müzakeresi esnasında söylenen sözlerden ve gerek salâhiyet sahibi kimseler tarafından harbden sonra ifade olunan mütalâalardan anlamak mümkündür.

Amerika'nın Fransa'daki orduları Baş Kumandanı General John J. Pershing 1924 senesi ağustosunda müttefiklerin Amerika'ya olan borçlarından bahsederek şöyle demişti: «1917 de vaziyet ne idi? Plânımız, hazırlığımız, topçumuz, nakil vasıtalarımız, gemilerimiz, kısaca, hiçbir şeyimiz yoktu. Eğer biz harbe girdikten sonra müttefikler verdiğimiz paraların yardımıyla cepheyi on beş ay daha tutmaya muktedir olmasalardı, harb kaybedilmiş olabilirdi. Bu ikrazatın müttefiklerimiz ve bizim için ne demek olduğunu idrak edemiyoruz.

«Bu meseleden bahsederken şimdiye kadar hiçbir nutukta temas etmediğim bir şey daha söylemek istiyorum. Bana öyle geliyor ki, verilen bütün paraları ikraz sayıp tediyesi için ısrar edecek yerde, hazırlanmakta olduğumuz müddetçe müttefik orduları cepheye tutmak için yapılan masrafların bir kısmını deruhte etmemiz lâzım geldiği noktada tereddüt edilemez.

«Biz mesul idik. Bu paraları, biz hazırlanıncaya kadar düşmanı tutmak için kullanılacağını bilerek verdik. On beş ay! Düşünün! İlk askerlerimizi hazıranda gönderdik fakat bunlar ertesi seneye kadar ilk hatlara gitmek için hazır değildiler.» [1]

Diğer neşriyat ta generalin bu sözlerini teyid etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri 6 nisan 1917 de harb ilân etmekle beraber 12 eylül 1918 e kadar harb sahasında ancak küçük birliklerle temsil edilmiş ve ancak bu tarihtedir ki Ame-

[1] «The Interallied Debts» International Conciliation New York (1927) S. 60.

rikan ordusu cephede ayrı bir kısmı tutmak vazifesini eline almıştır. Diğer bir ifade ile 6 nisan 1917 den 11 ikinciteşrin 1918 e kadar 19 ay beş gün devam eden harbde Amerikan ordusunun tesirli bir surette ve fiili olarak harbe iştiraki son üç aya inhisar etmiştir. [1]

Amerika harbe girdiği zaman harbe hazır olmadığını herkes biliyordu. Hükümete dahilî istikraz akdeylemek ve müttefiklere ikrazatta bulunmak salâhiyeti veren 24 nisan 1917 tarihli kanunda «Amerika Birleşik Devletlerinin düşmanı bulunanlarla harb etmekte olan hükümetlere kredi açılmasından» bahsedilmektedir. Kanunun metninde de maksadı «millî emniyeti ve müdafaayı daha müessir bir surette temin etmek ve harbi idare etmek» suretinde ifade edilmektedir.

Bu kanunun Amerikan Kongresindeki müzakeresi esnasında söylenen sözler de Amerikalıların harb karşısındaki fikirlerini iyice ifade etmekte ve müttefiklere niçin para yardımı yapıldığı bu sözlerden de meydana çıkmaktadır.

Âyan Meclisi Bütçe Encümeni Reisi Mc Cumber: «Pek muhtemeldir ki bu mücadele esnasında her ay iki yüz elli binden fazla insan ölüyor, yaralanıyor veya esir düşüyor. Binaenaleyh müttefiklerimiz bu derecede zarar görürken biz, bugün Amerikan milletinin de harbi olan hakiki mücadelede bir rol oynamadığımız müddetçe para sarfında çok cömert olmalıyız» demişti. Âyandan Cummings adında diğer bir âza da şöyle demişti: «Müttefik milletlerden her hangi birine bize ait bir harbi yapmak için lüzumu olan parayı vermeye razıyım. Bu parayı, ordumuzu teçhiz etmek veya donanmayı idame etmek için nasıl tahsisat veriyorsam o suretle veririm.» [2]

Diğer kongre âzaları da buna benzer mütalâalar serdetmişler ve müttefiklere verilecek paraların Amerika'nın da menfaati için kullanılacağını ve Amerika'nın henüz askerî ve fiili bir müdahale yapamadığı bir sırada harbi yapanların aynı zamanda Amerika'yı da müdafa ettiklerini ve müttefiklere yapılan ikrazların bir plâsman mahiyetinde olmadığını belirtmişlerdi. Aynı görüşe Amerika Maliye Nezaretinin 30 haziran 1919 tarihli raporunda da tesadüf edilmektedir. Bu raporda Amerikan ordusunun kuvveti tesirli surette duyuluncaya kadar bu paraların Avrupa cephelerinin tutulmasına ettiği yardım sayesinde harbin 1918 sonbaharında sona ermesinin imkân dâhiline girdiği söylenmekte ve: «Müttefik devletlere bu yardım yapılmassa idi harb kaybedilmese bile şüphesiz uzayacaktı ve binnetice daha fazla insana ve servete mal olacaktı» denilmektedir. [3]

Görülüyor ki Amerika harbe girer girmez ilk hareketi gerek kendisine ve gerek müttefiklerine para temin edecek istikrazlar yapmak olmuştur. «Liberty Loans» (Hürriyet İstikrazları) adıyla anılan bu istikrazların dördü harbin devamı sırasında ve beşincisi de «Victory Liberty Loan» (Zafer Hürriyet İstikrazı) olmak üzere

[1] Aynı eser S. 58.

[2] Aynı eser S. 67, 68.

[3] «War Debts», International Conciliation, New York (1933), S.14.

mütarekeden sonra piyasaya arz edilmiştir. Bu istikrazların yekûnu \$ 21,435,370,600 tutmuş ve toplanan miktarın yarısına yakın bir kısmı yani \$ 9,598,236,000 ı harb esnasında ve mütarekeden sonra müttefiklere ikraz edilmiştir.

Bu durum karşısında Amerika Birleşik Devletlerinin müttefiklerine ikraz eylediği paraların ticari mahiyette bir plâsman olmadığı ve bu memleketin harbe iştirak hissesi mahiyetinde olduğu hakkında ileri sürülen mütalâalar kuvvet kazanmaktadır.

IV.

BORÇLARIN TASFİYESİNE DOĞRU

Harb borçlarının mahiyeti hakkında yukarda bahis mevzuu olan mütalâalara Amerikan umumi efkârının mühim bir kısmı iştirak etmiyordu. Binaenaleyh sulh avdet ettikten ve bilhassa Amerika Birleşik Devletleri sulh muahedelerine ve Cemiyeti Akvama iştirak etmemek suretiyle infirat siyasetine döndükten sonra harb borçlarının ödenmesini Avrupadaki eski müttefiklerden istemek için bir cereyan uyandı.

Mütarekeden biraz sonra İngiltere hükümetinin, müttefikler arası borçların umumiyet itibariyle terkinine taraftar olduğu ifade edilmişti. Fakat Amerikan hükümeti böyle bir hal suretine yanaşmıyordu. 1920 senesi mayısında toplanan müttefikler arası tamirat konferansında ise «harbden doğan bütün milletlerarası borçları ihtiva edecek hal suretine varılması ve bunun müttefikler arası harb borçlarının merkezi devletlerin tamirat borçlarıyla muvazi olan tasfiyesini temin eylemesi» muvafık görüldüğü halde birkaç gün sonra İngiltere Maliye Nazırı Avam Kamarasında İngiltere'nin Amerika'ya olan borcunun, Almanya'dan alınacak tamirat tazminatındaki hissesinden ayrı olarak tetkik olunacağını bildirdi.

Esasen daha 1920 de Amerika Reiscumhuru Wilson, Lloyd George'a yazdığı bir mektupta «Amerikan hükümetinin o zamana kadar, çok dostane bir tarzda, tamirat meselesini, hükümetler arası borçlar meselesiyle alâkadar görmeye muvafakat edemeyeceğini tasrih eylemeye çalışmış olduğunu» ifade ediyordu. [1]

1922 senesine kadar devam eden bu karşılıklı fikir teatisinden sonra müttefik hükümetlerin harb borçları hakkındaki görüşleri üç ayrı şekilde belirmişti.

Amerikan hükümeti müttefiklerinin kendisine olan borçlarının terkinine razı olamayacağını, bu borçların ödenmesine intizar eylediğini ifade ediyor; yalnız borçların derhal tediyesinin imkânsız olduğunu göz önünde bulundurarak taksite bağlamayı kabul eyliyordu. Bu noktai nazar Kongrenin, 9 şubat 1922 tarihli «Ecnebi Borçların tahkimine mütedair» kanunda (American Foreign Debt Funding Bill) pek açık bir surette tesbit eylediği prensiplere dayanıyordu. Bu kanunla bir «Dünya Harbi Ecnebi Borçlar Komisyonu» kurulmuştu. Fakat kongre hükümetin bu ko-

[1] «Intergovernmental Debts», International Conciliation. New York (1933), S. 16.

misyona tam pazarlık salâhiyetinin verilmesi hakkındaki teklifini reddetmiş ve komisyonun salâhiyetlerini tahdideylemişti. Amerika'ya ödenmesi lâzım gelen borçların tediye müddetleri hiçbir suretle 25 seneden fazla olmayacak yani son vâdeler 15 haziran 1947 yi geçmiyecek ve faiz de hiçbir zaman % 4.25 den aşağı tesbit edilmeyecekti. Bundan başka komisyonun borçların her hangi bir kısmından vazgeçmek salâhiyeti de yoktu.

Amerika'nın bu noktai nazarı, aynı zamanda, harb borçlarının ticari mahiyette birer istikraz olduğu, Amerikan Hükümetinin dahilî istikraz akdeyiyerek temin ettiği parayı müttefiklerine vermek suretiyle yüksek itibarından kendilerini faydalandığı ve müttefikler ancak borçlarını Amerikan dahilî istikraz tahvillerinin tediyesine mütedair şartlarla ödedikleri takdirde kendilerine bu kolaylığı gösteren Amerika'ya karşı vazifelerini ifa etmiş olacakları düşüncelerine de dayanıyordu.

Amerika'nın tediye talebi müttefiklere borçlar hakkındaki noktai nazarlarını ifadeye fırsat verdi. Bunlardan İngiltere Amerika'ya olan borcunu taksite bağlamak suretiyle ödemek için bir hal şekline razı olmak mecburiyetinde kaldığından kendisine borçlu olan diğer müttefiklere noktai nazarını bildirmek lüzumunu duydu, ve ilgili hükümetlere 1 ağustos 1922 tarihli bir nota gönderdi. Umumiyetle «Balfour» noktası denilen bu tebliğde İngiltere Hükümeti, dünyaya şâmil bir hal şeklinin bir kısmı olmak şartıyla, tamirat borçlarına ve müttefikler arası borçların tediyesine mütaallik bütün taleplerinden vazgeçmeye razı olduğunu, ancak şimdi kendisinden tediye bulunması istenildiği cihetle aynı suretle borçlularından da tediye talebine mecbur kaldığı ifade olunuyordu. Bununla beraber İngiltere Almanya'dan ve müttefiklerinden yalnız Amerika'ya olan borçlarını ödemeye kâfi bir miktar almakla iktifa edeceğini de ilâve ediyordu.

Müttefikler arası harb borçları meselesinde İngiltere'nin temsil ettiği ikinci noktai nazarı şu suretle ifade edebiliriz: Bütün alâkadarların iştirakiyle unumi ve karşılıklı bir tasfiye yapılması veya, Amerika'nın tediye talebi karşısında, buna imkân olamadığı takdirde Almanya'nın ve müttefiklerin İngiltere'ye, bu memleketin Amerika'ya olan borcu kadar tediye bulunmaları. Bu noktai nazarın kabulü halinde Amerika İngiltere'den olan bütün alacaklarını tahsil edecek fakat İngiltere alacaklarının dörtte üçünden vazgeçmek suretiyle Almanya'nın ve diğer müttefiklerin yüklerini o nispette hafifletmiş olacaktır.

Harb borçlarının tasfiyesi şekline dair üçüncü noktai nazar, İtalya'nın da sonradan katıldığı, Fransız noktai nazarı idi. Fransa'nın Balfour notasına eylülde verdiği cevap katî ve sarîh değildi. Bu memleketin noktai nazarı birinciteşrinde toplanan tamirat komisyonunda daha vuzuhla meydana çıkmıştır.

Komisyonun bu toplantısında İngiliz delegeşi, aynı zamanda müttefikler arası borçlar meselesinin de halledilmesi şartıyla, tamirat meselesinin halli için bazı teklifler ileri sürmüştü. Fransız delegeşi bu plânı reddederek müttefikler arası borç-

ların ödenmesini sarîh ve katî bir surette tamirat borçlarından yapılacak tahsilâta bağliyan mukabil bir teklif dermeyan etti. 1922 birincikânununda Londra'da toplanan müttefikler arası konferansda Signor Mussolini, İngiltere müttefiklerin kendisine olan borçlarından vazgeçmeye razı olduğu takdirde Almanya'nın tamirat borçlarının kısmen terkinini İtalya namına teklif etti. «Poincaré» bu fikre iştirak ederek Fransa'nın İngiltere'ye olan borcuna mukabil Almanya'dan alacağı bir kısmını devretmesini ve kendi borçlularından da aynı şartlarla tediye kabul eylesmesini teklif etti. Fakat İngiliz delegesi «Bonar Law» hem İtalyanı hem de Fransız tekliflerini reddetti.

Müttefikler arası borçlar meselesinin müzakeresine 1923 ikincikânununda Paris'te toplanan konferansta da devam olundu. Bu defa Fransa Hükümeti müttefikler arası tediyanın Alman tamirat borçlarına bağli olması prensipini tekrar bahis mevzuu etti.

İngiltere'nin Alman tamirat borçları hakkındaki hal suretinin kabulüne bağli bulunan teklifi ise esas itibariyle şöyle idi: Avrupa'daki müttefiklerin İngiltere'ye olan bütün borçları kaldırılacak, yalnız küçük bir nispeti Alman tahvilleri olarak ödenecekti. Almanyanın sabit bir asgari miktarın üstünde ödeyeceği bütün tamirat borçları da Avrupa devletlerinin Amerika Birleşik Devletlerine olan borçlarını ödemeye tahsis edilecekti.

Paris konferansında da borçların tasfiyesi hususunda bir netice elde edilemeyince Fransa «Ruhr» u işgal etti. Bu konferans, borçlar meselesi hakkında müşterek bir anlaşma esası bulmak için yapılan son teşebbüstür. Bununla beraber Ruhr'un işgali hakkında İngiltere Hükümetinin Fransa ve Belçika Hükümetlerine gönderdiği 11 ağustos 1923 tarihli notada İngiltere bir hal sureti teklifini tekrar etmiştir. Bu teklifle İngiltere Amerika Birleşik Devletlerine olan tahkim edilmiş borcunun yekûnuna müsavi bir miktar mukabilinde gerek tamirat olmak üzere Almanya'dan ve gerek harb borçlarından dolayı müttefiklerden alacağı olan paraları tamamiyle ödenmiş sayacağını bildirmiştir. Bu teklif kabul edildiği takdirde tamirat ve harb borçları meselelerinin mühim bir kısmı bir hal suretine bağlanmış olacaktı. Fakat müttefik devletler bu noktadaki teklifleri de kabul etmediler.

Avrupa devletlerinin tamirat ve harb borçları meselelerinde müşterek bir anlaşmaya varmayacakları meydana çıktıktan sonradır ki alacaklılarla borçlular arasında müzakereler safhası başlamıştır. Bu müzakerelerin en mühim kısmı, en büyük alacaklı olmak sıfatiyle Amerika Birleşik Devletleriyle Avrupa devletleri arasında yapılmış ve muhtelif tipte borç tahkimi anlaşmalarıyle neticelenmiştir.

Harb borçlarının tesviyesi için Amerika ile ilk anlaşmayı ve harb borçlarına mahsuben ilk tediye yapan devlet İngiltere olmuştur. İngiltere bu müzakerelere Amerika'da Ecnebi Borçlarını Tahkim Komisyonunun kurulması akabinde girişmiş katî müzakereleri yapmak üzere Amerika'ya gidecek İngiliz heyetinin

hareketinden çok evvel harb borçlarına mahsuben Amerikan Hükümetine \$ 100,000,000 lık bir tediye bulunmuştur. Amerika'ya giden İngiliz heyetinin yaptığı anlaşma 31 ikincikânun 1923 de İngiliz kabinesince kabul edilmiştir.

Amerika, İngiltere'den sonra Finlandiya ile 1923 senesi mayısında, Macaristanla 1924 nisanında ve aynı sene zarfında Litvaniya ve Lehistan'la da anlaşmalar akdetti. 1924 birincikânun ayında Ecnebi Borçlarını Tahkim Komisyonunun salâhiyetleri iki sene daha temdidolundu ve ertesi senenin mayısında henüz anlaşma imza etmemiş olan devletler nezdinde borçlarını ödemeleri için bir teşebbüs yapılarak, ödeme kudretleri esasına göre anlaşmalar yapmaları teklif olundu. Bundan sonradır ki geri kalan devletler de anlaşma teşebbüslerine giriştiler. 1925 senesi ağustos ayı zarfında Belçika, eylülde Latviya, birinciteşrinde Estonya ve Çekoslovakya, ikinciteşrinde İtalya ve yine aynı sene içinde Romanya, ve nihayet 1926 senesinin nisanında da, uzun müzakerelerden sonra, Fransa ve aynı sene zarfında Yugoslavya borçlarını tahkim eden anlaşmalar imzaladılar.

Bu anlaşmalar gözden geçirildiği zaman milletlerarası büyük borçların ne gibi zorluklar doğurduğunu ve Ecnebi Borçlarını Tahkim Komisyonunun ilk zamanlardaki katî kararlara rağmen nasıl realiteye uygun kararlar almak ve Kongrenin de bu kararları tasdik etmek zorunda kaldığı görülür.

Borçların tediyesi işinde üç mühim nokta bahis mevzuu olmuştu. (a) Borcun, tediye anlaşmasının yapıldığı tarihteki miktarı; (b) Bunun ne kadar bir müddet zarfında ve hangi taksitlerde ödeneceği; (c) Zimmet bakıyesi için ödenecek faiz haddi.

Birinci nokta yani borçların miktarı hakkında alacaklı ile borçlular arasında mühim bir ihtilâf mevcut değildi. Harb borçlarının tahkimi hakkındaki kanun da bu hususta çok sarihti ve borçların resülmalinin tamamen ödenmesini âmir bulunuyordu. Fakat borçların ne kadar bir müddet zarfında ödenmesi lâzım geldiği noktasında komisyon kanuna uyamamak zorunda kalmıştı. Çünkü hiçbir borçlunun bütün borcunu kanunda tasrih edildiği gibi 25 sene zarfında ödemesine maddi imkân mevcut değildi. Bu sebepledir ki ilk yapılan İngiltere anlaşmasında bile komisyon borcun 62 sene zarfında ödenmesini kabul etmiştir.

Zimmet bakıyesi yani borcun henüz ödenmiyen kısmı için hesabedilecek faiz haddi çok karışık birtakım meseleler meydana çıkarmıştır. Bahis mevzuu olan kanuna göre borçların ödenmemiş kısımları üzerinden % 4.25 faiz işlemesi icabediyordu. Halbuki komisyon bu esası da tatbika imkân göremedi.

Bir misal olmak üzere İngiltere ile yapılan anlaşmayı ele alalım:

Bu anlaşmaya göre tahkim edilen borç miktarı, o zamana kadar alel hesap yapılan tediyeler ve işliyen faiz nazarı dikkate alındıktan sonra 4,600,000,000 dolar olarak tesbit edilmişti. Bu para 62 senelik taksitle ödenecekti. Resülmal taksitleri ilki 23,000,000 ve sonuncusu 175,000,000 olmak üzere tedricen yükseliyor-

du. Borcun henüz ödenmiyen kısmından ilk on sene zarfında % 3 ve bundan sonra % 3.5 faiz alınacaktı. Faiz de dâhil olduğu halde İngiltere'nin her sene ödeyeceği miktar 160 milyonla 187 milyon dolar arasında tehalüf edecekti.

Amerika'nın malî bakımından en kuvvetli borçlusu olan İngiltere ile ye Amerika'da harb borçlarının tamamen ödenmesini istiyen müfrit bir cereyanın hâkim bulunduğu bir zamanda yapılan bu anlaşma bile 1922 kanuniyle birkaç noktadan kabili telif değildi. Evvelâ tediye müddeti 62 seneye çıkarılmıştı. Saniyen kanun % 4.25 faizden bâhis bulunduğu halde daha alçak faiz hadleri kabul edilmişti. Bu sebeplerdir ki kongre kanuna uymıyan bu anlaşmayı tasdik etmek suretiyle mevcut aykırılığı izale eylemek lüzumunu duymuştur. Diğer taraftan kanun resûlmalin tamamen tesviyesini âmir bulunuyordu. Halbuki anlaşmada bu hükme ancak suri bir surette ittiba edilmişti. Çünkü her ne kadar İngiltere Amerika'ya 62 sene zarfında ceman \$ 11,105,000,000 ödeyerek yani resûlmalden çok fazla tediyede bulunacak idiyse de bu tediya'nın kanunun kabul ettiği % 4.25 hesabıyla anlaşma tarihindeki kıymeti \$ 3,792,000,000 dan ibaretti. Diğer bir tâbirle anlaşmaya esas tutulan \$ 4,600,000,000 a nispetle İngiltere'nin borcu % 19.7 derecesinde tenzil edilmiş bulunuyordu. [1]

Amerikan umumi efkârında harb borçlarına karşı az çok bir tebeddül hâsıl olduğu içindir ki İngiltere'den sonra kendileriyle tahkim anlaşması yapılan büyüklü küçüklü devletlere karşı Amerikan Hükümeti tamamiyle başka bir tavır takınmış ve borçların tediyesinde büyük kolaylıklar göstermek suretiyle, Kongrenin ilk koyduğu esaslarla hiçbir suretle telifi kabil olmıyan şartlarla uzlaşmayı bizzat kendisi teklif etmiştir. Kongre de bu yeni şartlarla yapılan tahkim anlaşmalarını uzun boylu itirazlara uğratmadan tasdik ve kabul eylemiştir.

İngiltere ile anlaşma yapılırken ortaya atılan ve bilhassa bundan sonraki anlaşmalarda tatbik olunan yeni prensip borçlu devletin «tediye kabiliyeti» idi. Yani Tahkim Komisyonunun kanaatine göre her borçlu ne kadar ödeyebilecekse kendisinden o kadar isteniyordu. Kongreye 1922 de ilk defa borçların tesviyesi hakkındaki kanunu tasdik ettiği sırada hâkim olan ruhi halet de tamamiyle değişmiş bulunuyordu.

Borçlularla yapılan tahkim anlaşmalarında tediye müddeti umumiyetle 62 sene, faiz haddi de, borçlunun kabiliyetine göre, sıfırdan başlamak üzere muhtelif nispetlerde idi. Bunun neticesi olarak borçların hakiki miktarlarına göre fiilen yapılmış olan tenzilât da İngiltere'ye yapılanla ölçülemeyecek derecede yüksek nispetlere çıkıyordu.

[1] Malûmdur ki istikbalde muayyen bir tarihte ödenecek bir miktar paranın bugünkü kıymeti, muayyen bir nispette mürekkep faizi her sene resûlmaline ilâve edilmek şartıyla bahis mevzuu tarihte o miktara balığ olacak olan meblâğtır. Böyle taksitle ödenecek borçlarda bugünkü kıymet her taksit için ayrı ayrı bulunarak yekûnu alınır.

Borçlu devletlerin Amerika Birleşik Devletleriyle yaptığı tahkim anlaşmalarının hulâsası (000,000) ilâvesiyle [9]

Memleketler	Anlaşma zamanında birikmiş faizle beraber kabul edilen borç	Hesap edilen vasatî faiz haddi %	Resülmal ve faizden borçlunun ödeyeceği mecmû miktar
Büyük Beritanya	\$ 4,600	3.306	\$ 11,105
Fransa	4,025	1.640	6,848
İtalya	2,042	405	2,408
Belçika	418	1.790	729
Lehistan	179	3.306	436
Çekoslovakya	115	3.327	313
Yuğoslavya	63	1.030	95
Romanya	45	3.321	123
Diğerleri	78	—	131
Yekûn	\$ 11,565		\$ 22,188

[9] «International Debts» International Conciliation (New York 1933), S. 11

Aşağıdaki cetvel de yukarda gösterilen vasatî faiz hadlerine ve 62 senelik tediye müddetine göre her memleketin borcunda yapılmış olan fiilî tenzilâtı hulâsa etmektedir:

Ödenecek miktarların % 5 ve % 4.25 faiz hesabiyle ve o günkü kıymetlerine nazaran borçlarda yapılmış olan fiilî tenzilât nisbetleri

Memleketler	% 5	% 4.25
Büyük Britanya	30.1	19.7
Fransa	60.3	52.8
İtalya	80.2	75.4
Belçika	60.3	53.5
Lehistan	30.0	19.5
Çekoslovakya	37.0	25.7
Yugoslavya	75.9	69.7
Romanya	37.1	25.1

Diğer küçük devletler de bunlara yakın nispetlerde tenzilât temin etmişlerdir. Görülüyor ki tenzilâtın ne kadar olduğu normal faizin ne olarak alındığına bağlıdır. Bütün borçlar nazarı dikkate alındığı takdirde vasati faiz % 2.153 ten ibarettir. Binaenaleyh % 4.25 hesabiyle umum borçların o günkü kıymeti \$ 6,879,000,000 yani tenzilât % 43.1 ve % 5 faiz hesabiyle \$ 5,888,100,000 yani tenzilât % 51.3 idi. Fakat borçlulardan bazıları meselâ İtalya İngiltere'ye nispetle daha çok istifade temin etmiş bulunuyordu.

Bu rakamlardan çıkan netice şudur: Harbi takibeden ilk senelerde, harb borçları ticari mahiyette sayılmış ve bunların gerek miktar gerek tediye müddeti ve gerekse faiz bakımından alelâde malî muameleden doğan borçlar gibi ödenmesinde ısrar edilmiştir. 1922 tarihli Ecnebi Borçların Tahkimi Kanununda bu ruh hâkim olmuştur. Fakat daha ilk anlaşmanın müzakeresi sırasında Avrupa devletlerinin harb borçlarını bu şartlarla ödemelerine imkân olmadığı meydana çıkmış «ödeme kabiliyetine göre tediye» prensipi ortaya konularak bütün diğer devletlerle bu esasa göre anlaşmalar yapılmış ve borçlarda da vasati hesaplara yarı derecesinde bir tenzilât hâsıl olmuştur.

Amerika'dan sonra Avrupa devletlerinin en büyük alacaklısı olan İngiltere'nin de borçlularıyla yaptığı tediye anlaşmaları dikkate değer noktalar arz etmektedir. İngiltere'nin ilk noktai nazarı yukarda bahis mevzuu edilen «Balfour» notasiyle bildirilmişti. Bu notanın müttefiklere tebliğinden 1926 senesine kadar, en uzun ve müzici Fransa ile olmak üzere, yapılan müzakerelerden sonra İngiltere borçlularının ekserisiyle tahkim anlaşmaları yapmaya muvaffak oldu. Fakat bu anlaşmalara göre İngiltere'nin 62 sene zârfında alacağı senelik taksitler yekûnu müttefiklerine bidayette ikraz eylemiş bulunduğu miktardan az oluyordu. Diğer bir hesaplara İngiltere Amerika'dan istikraz eylediğinden % 50 fazlasını müttefiklerine ikraz eylemiş bulunduğu halde müttefiklerinden fiilen alacağı miktar Amerika'ya ödemeyi taahhüdedtiğinin yarısına varmıyordu.

V.

HARB BORÇLARININ SON SAFHASI

Gerek Amerika ve gerek İngiltere borçlularıyla bu anlaşmaları akdettikten ve tediye da başladıktan sonra milletlerarası harb borçları meselesi yeni bir safhaya girdi ve borçların iktisadi buhranlarda ve milletlerarasında emniyetsizlik ve itimatsızlık yaratmak hususunda büyük bir tesir icra ettiği nazarı dikkati çekmeye başladı.

Borçların miktarlarında yapılan ehemmiyetli tenzillere rağmen, tediye anlaşmaları borçlu memleketlerde alacaklılara ve bilhassa Amerika'ya karşı bazı menfi hisler uyandırmaktan geri kalmamıştı. Avrupa'da buhran buhranı takibediyor ve harbin iktisadi ve siyasi tesirlerinden kurtulmak mümkün olmuyor-

du. Bu durum karşısında Avrupa milletleri borçların ödenmesini değil tamamen terkinini ümitmekte iken devlet bütçelerinin ve hattâ millî gelirlerinin mühim bir nispeti derecesinde ve 62 sene gibi uzun bir müddetle senelik taksit ödemeye mecbur tutulmalarını hiçbir suretle hoş görmüyorlardı. Bu sebeptendir ki, Avrupa'da Amerika'ya karşı beslenen bu hisleri izale etmek ve Avrupa milletleriyle Amerika arasında tam bir anlaşma ve dostluk esaslarına dayanan bir iş birliği temin eylemek maksadiyle Amerika'nın ilim adamları ve münevverleri arasında harb borçları meselesinin yeniden ele alınması ve realiteye uygun bir hal sureti bulunması lehinde kuvvetli bir cereyan hâsıl oldu. Bu cereyanın başında ilerigelen iktisatçılar, siyasi ilimler profesörleri ve serbest meslek sahipleri bulunuyordu.

O sıralarda Amerika'nın en yüksek iktisatçıları arasına almış bulunan «Columbia» Üniversitesi Siyasi İlimler Fakültesi Tedris Heyeti bu hususta mühim bir beyanname neşretti. Diğer bazı üniversitelerin tedris heyetleri de bu beyannamedeki fikirlere iştirak eylediklerini bildirdiler. Serbest meslek sahiplerinden bir kısmı da mektuplarla Reiscumhura müracaat ederek Amerikan hükümetinin borçların ödenmesinde ısrar eylemekle Amerika'nın dünya milletleri arasında haiz olduğu şeref ve haysiyeti ihlâl eylemekte olduğunu söylediler.

Amerikan Hükümetinin bu husustaki resmî noktaî nazarı sarıhtı. Borçlar meselesi konuşulmuş, anlaşmalara bağlanmış ve devletler resmî taahhütlere girişmişlerdi. Binaenaleyh Amerikan Hükümeti tediya talep etmekten başka yapılacak bir şey görmüyordu. Diğer taraftan Avrupadaki iktisadi ve malî durum mühim bir buhran hazırlamaya devam ediyor ve Almanya'nın tamirat borçları meselesi her gün yeni bir zorluk mevzuu oluyordu. Halbuki Avrupa'daki borçlular, Amerika Hükümetinin tamirat borçlarıyla harb borçları arasında bir bağıllık görmemekte ısrar eylemesine rağmen, taahhüdeyledikleri tediya ancak tamirattan alacakları para ile yapmak imkânını görüyorlardı.

Bütün münakaşalara ve zorluklara rağmen muhtelif harb borçları anlaşmaları 1931 senesi yazında başlayan dünya iktisadi buhranına kadar işlemeye devam etti. Esas itibariyle orta Avrupa'da başlayan bu buhran Almanya için tamirat borçlarının tediyesini imkânsız bir hale koydu ve harb borçları tediyaını da tehlikeye düşürdü.

İşte bu şartlar altındadır ki, Almanya'nın müracaatı üzerine, Amerika Birleşik Devletleri Reiscumhuru Hoover 20 haziran 1931 de tamirat borçlarınının 1 temmuz 1931 den itibaren bir sene müddetle talikını teklif etti. Bu teklife, bütün devletlerarası harb borçları da dâhildi. Harb borçlarınının talik edilen taksitleri 1 temmuz 1933 ten itibaren on taksitte ödenecekti. Amerikan Kongresi bu moratoryumunu tasdik etmekle beraber Reiscumhurun Ecnebi Harb Borçları Tahkim Komisyonununun ihyası hakkındaki teklifini reddetti ve ecnebi devletlerin Amerika'ya olan borçlarından her hangi birinin terkin veya tenzilinın kongrenin takibettiği siyasete muhalif olduğunu sarahaten ifade eyledi.

«Hoover» moratoryumunu takibeden aylarda bir taraftan iktisadi buhran şiddetini artırmakta diğer taraftan da borçlu ve alacaklı hükümetler arasında şu veya bu şekilde müzakereler cereyan etmekte idi. Nihayet Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya hükümetlerinin davetiyle ilgili hükümetler mümessilleri 16 haziran 1932 den 9 temmuz 1932 ye kadar Lozan'da toplanarak Alman tamirat borçlarına hemen tamamıyla nihayet veren anlaşmayı imzaladılar. Bu toplantının gayelerinden biri de dünya buhranını yaratan ve devam ettiren iktisadi ve malî zorlukları izale edecek tedbirler almaktı.

Lozan anlaşması Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya tabiiyle, Amerika ve İngiltereye borcu olan ve tamirattan hissesi bulunan devletler tabiiyle kendi borçlarının da tenzili noktai nazarını ileri sürdüler.

Lozan anlaşması Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya tarafından tasdik mütaakıp meriyete girecekti. Fakat bu anlaşmanın meriyete girmesi tamirat tediyatını çok azaltacak ve binaenaleyh Amerika'ya ve İngiltere'ye karşı muayyen miktarlarda borç taahhütlerine girişmiş olan devletleri müşkül bir duruma sokacaktı. Bu sebeple Belçika, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Lozandaki mümessilleri 2 temmuz 1932 de şöyle bir zabıt imzaladılar:

«Lozan anlaşması, tasdikten evvel meriyete girmeyecektir. Namlarına bu zabıtın imzalanmış bulunduğu alacaklı hükümetler tarafından, kendileriyle alacaklıları arasında muvafık bir hal sureti temin edilmedikçe tasdik yapılmıyacaktır.... Bilâhara muvafık bir hal sureti elde edildiği takdirde bu hükümetler tasdikte bulunacaklar ve Almanya ile yapılan anlaşma tam yürürlüğe girecektir. Eğer böyle bir hal suretine vusul mümkün olmazsa Almanya ile yapılan anlaşma tasdik edilmeyecektir. Bu suretle yeni bir durum hâsıl olacağından ilgili hükümetler ne yapılması lâzım geldiği hakkında müşavereye mecbur olacaklardır. Bu takdirde bütün hükümetler arasındaki hukuki vaziyet Hoover moratoryumundan evvelki vaziyete dönecektir.»

«Alman Hükümeti bu anlaşmadan haberdar edilecektir» [1]

Görülüyor ki Avrupa devletleri kendilerinin Almanya'dan olan alacaklarının âdeta terkinine yakın bir surette tenzilini istihdaf eden bir anlaşmanın tasdikini ve yürürlüğe konulmasını, açıkça, kendileriyle alacaklıları (yani bilhassa Amerika) arasındaki borçlar meselesinde şayanı kabul bir hal suretine varılmasına bağlamışlardı.

İngiltere kendi borçlularına birer mektup göndererek Lozan anlaşmasının tasdikına veya tasdik edilmeyeceğinin kararlaştırılmasına kadar harb borçları taksitlerinin talikını kabul eylediğini bildirdi. Fakat konferansta temsil edilmeyen Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti bu münasebetle alınan kararlarla veya yapılan beyanatla bağlı değildi. Bu sebeple de alacaklarının tenzili için müzakerata meyil göstermiyordu.

[1] «The Lausanne Agreement». International Conciliation. (New York 1932) S. 39.

Lozan anlaşmasından 1939 harbinin başına kadar milletlerarası borçlar meselesi halledilememiştir. Bu meselenin geçirdiği safhaların birkaç mühim noktası şu suretle hulâsa edilebilir: İngiltere ve Fransa Hükümetleri Lozandaki anlaşmaya uyarak 1932 senesi ikinciteşrininde, Amerikan Hükümetine birer nota gönderdiler ve bütün vaziyetin yakın bir âtide tekrar gözden geçirilmesini ve bu müddet zarfında da tediyatın tatilini istediler. Çünkü taksitlerin vâdesi 15 birincikânunda geliyordu. Bu tarihe kadar İngiltere ve Amerika arasında mütaaddit notalar teati olundu. Bu notlara göre İngiltere'nin noktai nazarı şu idi: Amerika koyduğu gümrük tarifeleriyle kendisine borç ödenmesine mâni oluyordu. Fiyatların düşmesi ve haricî ticaretin azalması Avrupa'lı devletler üzerindeki borç yükünü ağırlaştırmıştı. Amerika tediye hususunda ısrar ettiği takdirde Lozan anlaşması suya düşecekti. Buna mukabil Amerikan Hükümeti de şu mütalâayı ileri sürüyordu: İktisadi buhran Avrupa'yı olduğu kadar Amerika'yı da müteesir etmiştir. Amerika Lozan anlaşmasına iştirak etmemiştir ve bu hususta hiçbir mesuliyet kabul etmez. Vaziyetin yeniden tetkiki her borçlu ile ayrı ayrı yapılmalıdır. 15 birincikânun taksitinin ödenmesi meselenin hallini kolaylaştıracaktır.

Bu notalardan sonra İngiltere 15 birincikânunda resülmale mahsup edilmek üzere bir taksit ödedi. Çekoslovak'ya, Finlandiya, İtalya, Latviya ve Litvaniya'da tediyede bulundular. Fakat Belçika, Estonya, Fransa, Macaristan, Lehistan ve Yugoslavya hiç bir şey ödemediler. Avusturya, Yunanistan ve Romanya ise taksitlerinin taliki hususunda Amerika ile anlaştilar. [1]

1933 senesinde Amerika'da buhranın tesirleri artmıştı. İngiltere ile yapılan müzakereler bir neticeye varamadı. Bu sene zarfında İngiltere ile diğer birkaç memleket temsilî tediyelerde bulundular yani taksitlerinin bir kısmını ödemek suretiyle zımnen borcu kabul eylediklerini ifade eylemiş oldular. 1 mayıs 1934 te Amerika Hükümeti borçların ödenmemiş olan kısımlarının tediyesini talebetti. Esasen o tarihteki Amerikan kanununa göre kısmen tediye de ademi tediye sayılıyor ve bu suretle hareket eden hükümetlerin Amerikan piyasasında her hangi bir malî muameleye girişmesine müsaade olunmuyordu. O tarihtenberi borçlarını tamamen ödemiş bulunan Finlandiya'dan başka esaslı borçlulardan hiçbiri tediyatta bulunmamış ve her taksit zamanında, bu taksitin ödenemeyeceği Amerikan Hükümetine birer nota ile bildirilmekle iktifa olunmuştur. Binaenaleyh 1914—18 harbinden doğan tamirat borçları da müttefikler arası borçlar da halledilemeden kalmış ve yeni harbin doğuracağı belki daha zor meselelere katılmış bulunmaktadır.

(Devam edecek)

Hâzım Âtıf KUYUCAK

[1] The Encyclopaedia Britannica (14 üncü tabı) Cilt 12, S. 467.